

چین در غرب آسیا:
موازنه نفوذ به جای موازنه قدرت

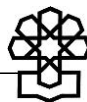
معاونت مطالعات سیاسی

کد موضوعی: ۲۶۰
شماره مسلسل: ۱۷۷۲۰
شهریورماه ۱۴۰۰

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۳	منافع چین در منطقه غرب آسیا
۵	حضور چین در منطقه غرب آسیا
۸	راهبرد چین در غرب آسیا
۱۰	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۱	منابع و مأخذ

چین در غرب آسیا: موازنه نفوذ به جای موازنه قدرت

چکیده

منطقه غرب آسیا از دیرباز محل رقابت قدرت‌های بزرگ بوده و در دوره‌های مختلف هر یک از قدرت‌های جهانی به فراخور نیاز خود به موقعیت ژئوپلتیکی و منابع انرژی منطقه، سعی در گسترش حضور نظامی و نفوذ خود در آن داشته‌اند. اکنون و با کاهش اهمیت راهبردی این منطقه برای ایالات متحده از یک سو و پیشبرد هر چه بیشتر پروژه عظیم کمربند-راه از سوی چین، پرسش از جایگاه منطقه غرب آسیا در سیاست خارجی چین به عنوان یکی از مهم‌ترین قدرت‌های بزرگ نظام بین‌الملل مطرح شده است. بررسی اسناد مربوط به رابطه چین با کشورهای غرب آسیا نشان می‌دهد که چین خواهان گسترش نفوذ خود در منطقه با استفاده از گسترش روابط دیپلماتیک و اقتصادی با کشورهای منطقه و به‌طور ویژه با کشورهای حاشیه خلیج فارس است. با این وجود، غرب آسیا به‌لحاظ استراتژیک از اولویت راهبردی برای چین برخوردار نیست؛ از این رو، انتظار نمی‌رود که در آینده نزدیک چین در پی به چالش کشیدن آمریکا با حضور نظامی گسترده خود در منطقه باشد.

مقدمه

امضای تفاهمنامه «برنامه همکاری‌های جامع راهبردی» میان ایران و چین در آغاز سال جاری، بستر ورود ایران به کلان‌پروژه کمربند - راه چین^۱ را فراهم کرده است. این طرح نخستین بار در سال ۱۳۹۲ از سوی شی جین پینگ، رئیس‌جمهور چین مطرح شد. به گفته مقامات چینی هدف از این طرح گسترش پیوند سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا با استفاده از مسیر زمینی و دریایی، ایجاد شبکه ارتباطات همه‌جانبه میان کشورهای موجود در مسیر کمربند - راه و گسترش توسعه پایدار در این کشورها اعلام شده است.^۲ تاکنون ۱۲۶ کشور و ۵۶ سازمان بین‌المللی در سراسر آسیا، اروپا، آفریقا و آمریکای جنوبی توافقنامه همکاری با چین را برای مشارکت در این زمینه امضا کرده‌اند.^۳

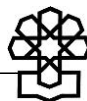
غرب آسیا با توجه به موقعیت ژئواستراتژیک خود و ایفای نقش پل ارتباطی میان آسیای میانه، اروپا و آفریقا جایگاه قابل توجهی در طرح کمربند - راه دارد. از ابتدای معرفی این طرح نیز کشورهای مختلف منطقه از جمله عربستان سعودی، امارات متحده عربی، ترکیه و رژیم صهیونیستی با امضای قراردادهای مختلف با چین به این طرح پیوسته و میزبان سرمایه‌گذاری‌های عظیم چین در بخش زیرساخت بوده‌اند.

با پیوستن کشورهای منطقه به طرح کمربند - راه و افزایش قابل توجه حضور سرمایه خارجی چین در منطقه، این سؤال به‌طور جدی مطرح شده است که منطقه غرب آسیا

1. Belt and Road Initiative

2. Aims of the Belt and Road Initiative, available at: <https://www.beltroad-initiative.com/belt-and-road/>

3. Lons, C, Fulton, J, et al Al(2019), China's Great Game in the Middle East, European Council on Foreign Relations

چه جایگاهی در سیاست خارجی چین دارد و آیا چین از گسترش حضور خود در منطقه هدف تضعیف جایگاه آمریکا را دنبال می‌کند؟ آیا چین به دنبال دستیابی به هژمونی و تبدیل شدن به قدرت خارجی برتر در منطقه است؟ این سؤالات به‌خصوص از آن جهت اهمیت پیدا می‌کند که ایران در آستانه امضای قراردادهای متعدد با چین برای عملیاتی کردن تفاهمنامه ۲۵ ساله قرار دارد و بدون شک ماهیت رابطه ایران با آمریکا و وضعیت حضور قدرت‌های خارجی در غرب آسیا بر آینده روابط چین و ایران اثر خواهد گذاشت.

منافع چین در منطقه غرب آسیا

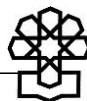
در نگاه اولیه ممکن است به‌نظر برسد که منطقه غرب آسیا با توجه به تحولات و آشوب‌هایی که طی دو دهه اخیر تجربه کرده و با توجه به فاصله جغرافیایی آن از سرزمین چین نمی‌تواند واجد اهمیت راهبردی برای این کشور باشد. اما طی چهار دهه گذشته اهمیت منطقه خاورمیانه در سیاست خارجی چین، روزبه‌روز افزایش یافته است. به‌طور کلی چهار متغیر اصلی در طول زمان، غرب آسیا را برای چین واجد ارزش استراتژیک و ذاتی کرده است: نخست، منطقه غرب آسیا از دیرباز بستر رقابت قدرت‌های بزرگ بوده است. عملکرد سایر قدرت‌های بزرگ و به‌طور ویژه ایالات متحده و روسیه در منطقه برای چین بسیار مهم است، زیرا می‌تواند موازنه قوا را در فضای جهانی تغییر داده یا هنجارهای نظم بین‌المللی را دستخوش تحول کند. دوم، امنیت انرژی چین به‌عنوان دومین اقتصاد بزرگ جهان به خرید نفت از کشورهای تولیدکننده نفت در منطقه وابسته است. غرب آسیا با تأمین ۴۶/۷ درصد از نیاز چین به انرژی در سال ۲۰۲۰، روسیه را پشت سر گذاشته

و به رتبه اول تأمین‌کننده انرژی چین رسیده است.^۱ سوم، چین با منطقه غرب آسیا پیوندهای قومی - مذهبی دارد. این پیوندها می‌تواند به‌طور مستقیم بر امنیت ملی چین تأثیر بگذارد. چهارم، غرب آسیا از جایگاهی محوری در طرح کمربند - راه برخوردار است و از این‌رو چین به‌طور جدی به دنبال گسترش روابط دیپلماتیک با کشورهای منطقه است.^۲

از ابتدای ۲۰۱۰ و با آغاز تحولات گسترده سیاسی و اجتماعی در جهان عرب از یک‌سو و کاهش نیروهای نظامی آمریکا در منطقه از سوی دیگر ادراک جدیدی در مورد اهمیت منطقه غرب آسیا، نزد سیاستگذاران چینی شکل گرفته است. آمریکا مانند گذشته دیگر به منابع انرژی خلیج فارس وابسته نیست و بر خلاف دهه اول قرن بیست‌ویکم، در دهه دوم تهدید اصلی علیه امنیت خود را ظهور رقابت‌های استراتژیک و نه تروریسم تعریف می‌کند. کم‌رنگ شدن حضور آمریکا در منطقه غرب آسیا خلأیی ایجاد کرده که به شکلی اجتناب‌ناپذیر، بستر ایفای نقش بیشتر برای چین را فراهم کرده است.

1. Begcecanli. B (21.01.2021), " S. Arabia becomes Largest Oil Supplier to China in 2020", Anadolu Agency, available at: <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-security/s-arabia-becomes-largest-oil-supplier-to-china-in-2020/31666>

2. Scobell. A, (2018), " Why the Middle East matters to China" in Anoushirvan Ehteshamsi and Niv Hosh, " China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative, London and New York: Routledge

حضور چین در منطقه غرب آسیا

در سال ۱۳۹۴ و دو سال بعد از اعلام رسمی طرح کمربند - راه از سوی رئیس‌جمهور چین، وزارت خارجه و وزارت بازرگانی چین به‌طور مشترک سند چشم‌انداز و اقدام^۱ را منتشر کردند و ضمن برشمردن اهداف طرح کمربند - راه، اولویت‌های همکاری چین و شرکت‌های خصوصی چین با کشورهای در حال توسعه را تشریح کردند. در همین سال چین میزبان نشست آسیا - اروپا در چونگ کینگ^۲ بود. در این نشست ۶ کمربند اقتصادی طرح کمربند - راه که از چین آغاز شده و در مسیر اوراسیا و اقیانوس هند امتداد می‌یافتند، اعلام شد. یکی از این کریدورها یعنی کریدور چین - آسیای میانه - غرب آسیا^۳ به غرب آسیا ختم می‌شود. از زمان اعلام این طرح، چین سعی کرده رابطه خود را با کشورهای منطقه برپایه رویکرد برد - برد پیش ببرد. چین برخلاف آمریکا و کشورهای اروپایی، سابقه استعمار و یا مداخله در امور داخلی کشورهای غرب آسیا را ندارد. از این‌رو کشورهای مختلف منطقه با وجود اختلافات متعدد با یکدیگر، نگاه مثبتی به برقراری رابطه با چین به‌عنوان دومین اقتصاد برتر نظام بین‌الملل دارند. چین از آغاز ۱۳۹۴ سعی کرده با منطقی توسعه‌محور با همه کشورهای منطقه، از ایران گرفته تا عربستان سعودی رابطه برقرار کند. این رویکرد به چین اجازه داده بدون درگیر شدن در دعواهای سیاسی رایج در منطقه، بتواند منافع خود را در غرب آسیا پیش ببرد.^۴

1. Vision and Action on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road, (2015) National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Commerce of the People's Republic of China, available at: http://english.www.gov.cn/archive/publications/2017/06/20/content_281475691873460.htm

2. Chingqing

3. China-Central Asia-West Asia Economic Corridor(CCWAEC)

4. Fulton, J(2019), China's Changing Role in the Middle East, Atlantic Council, Rafik Hariri Center for the Middle East

ابزار دیپلماتیک چین برای پیشبرد روابط خود با کشورهای غرب آسیا، دیپلماسی مشارکت به‌جای رویکرد آمریکا مبتنی بر شکل‌دهی به ائتلاف‌هاست. در ائتلاف، طرف قوی‌تر همواره نگران درگیر شدن در معضلات و مشکلاتی است که طرف ضعیف‌تر ممکن است با آن مواجه شود و طرف ضعیف‌تر هم همواره به طرف قوی‌تر در تأمین امنیت و پیشبرد اهداف خود وابسته خواهد بود. الگوی مشارکت راهبردی با کاهش تعهدات، این نگرانی‌ها را از بین خواهد برد. براساس این الگو، طرفین تلاش می‌کنند که در حوزه‌هایی که واجد منافع مشترک هستند به همکاری پرداخته و به مدیریت رقابت‌های سیاسی بپردازند. به‌عبارت دیگر، همکاری بر سر تحقق منافع مشترک، هدف‌محور و نه تهدیدمحور است. استفاده چین از دیپلماسی مشارکت برپایه یک نظام سلسله‌مراتبی است و در هر سطح، چین اولویت‌های متفاوتی را دنبال می‌کند. در رأس این سلسله‌مراتب، روابط در چارچوب «همکاری جامع راهبردی» تعریف می‌شود. در این سطح، هدف همکاری کامل و همه‌جانبه در امور منطقه‌ای و بین‌المللی است. با این حال طرفین درگیر ترتیبات سیاسی و امنیتی پرهزینه نمی‌شوند. چین تاکنون با پنج کشور در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا توافقنامه همکاری جامع استراتژیک امضا کرده است. شایان ذکر است که چین تنها با آن دسته از کشورهای منطقه رابطه خود را در این سطح تعریف کرده است که آنها را مهم‌ترین قدرت‌های منطقه در شکل دادن به مناسبات غرب آسیا و تأمین منافع خود می‌بیند. این کشورها عبارتند از: عربستان سعودی، امارات متحده عربی، الجزیره، مصر و ایران. این ترکیب همچنان نشان می‌دهد که وزن سیاست چین در غرب آسیا بیشتر متمایل به خلیج فارس است. در دومین سطح، روابط در چارچوب «همکاری راهبردی» تعریف می‌شود. در غرب آسیا چین با هشت کشور شامل جیبوتی، عراق، اردن، کویت، مراکش، عمان، قطر و ترکیه توافق مشارکت راهبردی امضا کرده است. در

سطح سوم روابط در چارچوب «مشارکت جامع همکاری جویانه»، در سطح چهارم روابط در چارچوب «مشارکت همکاری جویانه» و در سطح پنجم روابط در چارچوب «مشارکت همکاری جویانه دوستانه» تعریف می‌شود. جدول زیر نشان می‌دهد که چین با هر یک از کشورهای غرب آسیا در چه سالی توافق همکاری امضا کرده است.^۱

جدول ۱. مشارکت راهبردی چین و کشورهای منطقه

کشور	سطح روابط	سال امضای توافق
الجزیره	مشارکت جامع راهبردی	۲۰۱۴
جیبوتی	مشارکت راهبردی	۲۰۱۷
مصر	مشارکت جامع راهبردی	۲۰۱۴
ایران	مشارکت جامع راهبردی	۲۰۱۶
عراق	مشارکت راهبردی	۲۰۱۵
اردن	مشارکت راهبردی	۲۰۱۵
کویت	مشارکت راهبردی	۲۰۱۸
مراکش	مشارکت راهبردی	۲۰۱۶
عمان	مشارکت راهبردی	۲۰۱۸
قطر	مشارکت راهبردی	۲۰۱۴
عربستان سعودی	مشارکت جامع راهبردی	۲۰۱۶
ترکیه	مشارکت راهبردی	۲۰۱۰
امارات متحده عربی	مشارکت جامع راهبردی	۲۰۱۸

(Fulton, J(2019), China's Changing Role in the Middle East, Atlantic Council, Rafik Hariri Center for the Middle East)

1. Struver. G (2017) , China's Partnership Diplomacy: International Alignment Based on Interests or Ideology, Chinese Journal of International Politics, 10(1)

افزون بر توافقنامه‌های مشارکت میان چین و کشورهای منطقه، اسناد متفاوتی نیز منتشر شده که مسیر همکاری چین با کشورهای منطقه براساس آن ترسیم شده است. اولین سند در این راستا همان سند چشم‌انداز و اقدام است که جایگاه غرب آسیا را در طرح کمربند - راه روشن می‌کند. در این سند به دو ابتکار عمل چندجانبه شامل انجمن همکاری دولت‌های عرب و چین^۱ و گفتگوی راهبردی چین و شورای همکاری خلیج فارس^۲ اشاره شده است. سند مهم دیگری که نحوه همکاری چین با کشورهای غرب آسیا را روشن می‌کند، سند امنیتی چین - اعراب^۳ است که در سال ۱۳۹۴ و هم‌زمان با سفر شی جین پینگ به غرب آسیا منتشر شد. این سند الگوی همکاری ۳+۲+۱ را معرفی می‌کند. براساس این الگو چین و کشورهای عرب منطقه بحث انرژی را هسته همکاری‌های خود، گسترش زیرساخت‌ها و تسهیل تجارت و سرمایه‌گذاری را به‌عنوان دو بال همکاری‌ها و نیز فناوری‌های پیشرفته و نوین در حوزه انرژی هسته‌ای، ماهواره فضایی و انرژی‌های نوین را به‌عنوان سه گام مهم جهت دستیابی به موفقیت در ارتقای همکاری‌ها قرار دادند.^۴

راهبرد چین در غرب آسیا

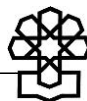
بنابر موارد یاد شده، غرب آسیا واجد ارزش ذاتی برای چین است و بدیهی است که چین برای حفاظت از منافع خود و تضمین دستیابی به منابع و بازار این منطقه، به دنبال کاهش سلطه

1. China-Arab States Cooperation Forum (CASCF)

2. China-GCC Strategic Dialogue

3. China Arab Policy Paper

۴. علی حسنی (۱/۱/۲۷۱۲۹۹)، نقشه چین برای جهان آینده، مصاحبه با آرش رئیس‌نژاد، روزنامه دنیای اقتصاد

سایر قدرت‌های بزرگ بر منطقه باشد. طی چند دهه اخیر، آمریکا مهم‌ترین قدرت خارجی مداخله‌گر در غرب آسیا بوده است. از این رو، کاهش نفوذ آمریکا در منطقه غرب آسیا برای چین از اولویت برخوردار است. تشدید رقابت چین و آمریکا در سطح جهانی نیز این هدف را در سیاست خارجی چین پُررنگ‌تر می‌کند.

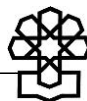
اما رویه چین برای دستیابی به این هدف با رویکرد آمریکا و سابقه دیگر قدرت‌های بزرگ در منطقه غرب آسیا متفاوت است؛ چین به جای استفاده از قدرت نظامی و تلاش برای گسترش پایگاه نظامی یا پیاده کردن سربازان خود در منطقه، ابزارهای دیپلماتیک و اقتصادی را ترجیح می‌دهد.^۱ به عبارتی می‌توان گفت چین سعی می‌کند بدون حضور نظامی مستقیم و گسترده، نفوذ دیگر قدرت‌ها را در منطقه موازنه کرده و با استفاده از ابزارهای دیپلماتیک و اقتصادی نقش‌آفرینی خود را در غرب آسیا تعریف کند. بررسی رویکرد چین در قبال جنگ سوریه، جنگ لیبی و مذاکرات هسته‌ای با ایران نیز این موضوع را تأیید می‌کند. به بیان روشن‌تر، چین موازنه نفوذ با استفاده از ابزارهای اقتصادی و دیپلماتیک را جایگزین موازنه قوا با استفاده از ابزارهای نظامی کرده است. مهم‌ترین مزیت این رویکرد برای چین، اجتناب از درگیری مستقیم با آمریکا و هزینه‌های گزاف آن، در عین پیشبرد اهداف خود در منطقه است.

چین از دو طریق سعی می‌کند به طور غیرمستقیم نفوذ آمریکا را در منطقه کاهش داده و بدون درگیری نظامی، دست به تعدیل موازنه قوا در منطقه، به ضرر ایالات متحده بزند: نخست، با حمایت از آن دسته از بازیگران منطقه‌ای که نظام سیاسی آنها ماهیتی ضدغربی دارد و دوم، با استفاده از ترتیبات نهادی منطقه‌ای و جهانی موجود.

1. Ghiselli. A, Giuffrida. M (2021), " China as an Offshore balancer in the Middle East and North Africa, The Rusi Journal, 165(7), pp10-20

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

شناخت منافع و اهداف چین در غرب آسیا و همچنین درک راهبرد فعلی آن در منطقه، می‌تواند چراغ راهی برای سیاستگذاران ایرانی در آستانه گسترش روابط راهبردی با پکن باشد. بی‌تردید گسترش روزافزون قدرت جهانی چین و استقبال قابل توجه سایر کشورهای منطقه از پیوستن به طرح کمربند - راه نشان‌دهنده ضرورت گسترش روابط راهبردی با پکن در قرن بیست و یکم است. این روابط می‌تواند تسهیل‌کننده مسیر توسعه اقتصادی با جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به کشور باشد. با وجود این، نگاه به گسترش حضور چین در منطقه به‌عنوان ابزاری در راستای تغییر مناسبات امنیتی غرب آسیا در کوتاه‌مدت، با واقعیت سیاست خارجی چین تطابق ندارد. با توجه به این نکته که منطقه شرق آسیا و به‌طور ویژه دریای چین جنوبی در مناسبات امنیتی چین از اولویت اول برخوردار بوده و به‌نوعی این منطقه خط مقدم رقابت استراتژیک چین و آمریکا محسوب می‌شود و با بررسی اسناد ناظر بر رابطه چین با کشورهای منطقه و نگاه به سابقه ارتباط چین با کشورهای مختلف در غرب آسیا، می‌توان پیش‌بینی کرد که چین خواهان به چالش کشیدن حضور نظامی آمریکا در منطقه غرب آسیا در آینده نزدیک نخواهد بود. با این حال گسترش روابط راهبردی با کشورهای مهم منطقه و به‌طور ویژه با کشورهای حوزه خلیج فارس از یک‌سو و با کشورهای منطقه جنوب آسیا نظیر پاکستان و افغانستان از سوی دیگر، می‌تواند نشان بدهد که چین خواهان گسترش نفوذ خود در مناطق حساس و راهبردی خلیج فارس و ایجاد بستر مناسب برای گسترش حضور خود در آینده است.

۱. علی حسنی (۲۷/۱۳۹۹/۱۱)، نقشه چین برای جهان آینده، مصاحبه با آرش رئیسی نژاد، روزنامه دنیای اقتصاد
2. Aims of the Belt and Road Initiative, available at: <https://www.beltroad-initiative.com/belt-and-road/>
3. Lons. C, Fulton. J, et.al Al(2019), China's Great Game in the Middle East, European Council on Foreign Relations
4. .Begcecanli. B (21.01.2021), " S. Arabia becomes Largest Oil Supplier to China in 2020", Anadolu Agency, available at: <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-security/s-arabia-becomes-largest-oil-supplier-to-china-in-2020/31666>
5. .Scobell. A, (2018), " Why the Middle East matters to China" in Anoushirvan Ehteshasmi and Niv Horesh, " China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative, London and New York: Routledge
6. Vision and Action on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road, (2015) National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Commerce of the People's Republic of china, available at: http://english.www.gov.cn/archive/publications/2017/06/20/content_281475691873460.htm
7. . Fulton. J(2019), China's Changing Role in the Middle East, Atlantic Council, Rafik Hariri Center for the Middle East
8. . Struver. G (2017) , China's Partnership Diplomacy: International Alignment Based on Interests or Ideology, Chinese Journal of International Politics, 10(1)
9. .Ghiselli. A, Giuffrida. M (2021), " China as an Offshore balancer in the Middle East and North Africa, The Rusi Journal, 165(7), pp10-20

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۷۷۲۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: چین در غرب آسیا: موازنه نفوذ به جای موازنه قدرت

نام معاونت: مطالعات سیاسی

تهیه و تدوین: زکيه یزدان‌شناس

ناظر علمی: معاونت سیاسی

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. چین

۲. غرب آسیا

۳. موازنه قوا

۴. مشارکت جامع راهبردی

۵. دیپلماسی مشارکت

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۶/۱